

Лекція 72. Тема: Від біполярного до багатопольного світу.

1. Курс на розрядку міжнародної напруженості.
2. Гельсінська конференція.
3. Політика «нового мислення».
4. Рецидиви «холодної війни» на зламі XX – XXI ст.

Література:

1. Ладиченко Т.В. Всесвітня історія: Підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень) / Т.В.Ладиченко. – К.: Грамота, 2011, с. 180 - 193
2. Ладиченко Т.В. Всесвітня історія: підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: профіл. рівень / Т.В. Ладиченко, Ю.І. Заблоцький. - К. : Генеза, 2011, с. 276 – 294

1. Курс на розрядку міжнародної напруженості.

З початку 70-х років міжнародні відносини вступили в новий період – період переходу від протистояння, конфронтації двох світів на чолі з «наддержавами» СРСР і США до розрядки міжнародної напруженості.

Передумови:

- досягнення до початку 70-х років військово-стратегічного паритету між СРСР і США;
- негативні економічні наслідки виснажливої гонки озброєнь;
- загострення соціальних проблем у США внаслідок війни у В'єтнамі;
- усвідомлення світового громадськістю, керівниками провідних світових держав катастрофічності для світу будь-якого ядерного конфлікту;
- усвідомлення взаємозалежності і взаємозв'язку країн світу, неможливість поодиночки вирішити нагромащені проблеми в екології, енергетиці, забезпеченні сировинними ресурсами й інші глобальні проблеми людства.

Основні події:

1970 – 1973 рр. – договори між СРСР і ФРН, НДР і ФРН, Польщею і ФРН, Чехословаччиною і ФРН про відмову перегляду кордонів у Європі.

1971 р. – чотиристороння угода між СРСР, США, Великою Британією та Францією про Західний Берлін – Берлін не є частиною ФРН, але представницькі повноваження здійснюються через ФРН.

1972 р.:

- «Основи відносин між СРСР і США», які підкреслили пріоритет «широкого співіснування»;
- Договір про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО), що має безстроковий характер;
- Тимчасова угода про деякі засоби в галузі обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-1), укладена терміном на 5 років;
- Угода про запобігання інцидентам у відкритому морі та відкритому просторі над ним.

1973 р.:

- Угода про запобігання ядерної війни між СРСР та США;
- спільна відмова СРСР та США від спроб отримати односторонню перевагу в сфері стратегічного озброєння.

1974 р.:

- Протокол до Договору між СРСР та США про обмеження систем протиракетної оборони;
- Договір про обмеження підземних ядерних випробувань.

1975 р.:

- Спільний політ радянського та американського космічних кораблів «Союз - Аполлон»;
- Гельсінська нарада з безпеки та співробітництва в Європі. Гельсінський Заключний Акт.

1977 р. – розпуск СЕАТО і СЕНТО.

1979 р. – договір ОСО – 2 (не ратифікований сенатом США).

Результати розрядки – продемонстрована можливість подолання догм «холодної війни»; вироблено принципи відносин США та СРСР; прорив у сфері обмеження стратегічних та звичайних озброєнь; зміцнення міжнародної безпеки.

Зрив розрядки пов'язаний із зовнішньополітичними акціями СРСР та США.

2. Гельсінська конференція.

Переговори й консультації з підготування Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі велися шість років (1969-1975 рр.). У цій роботі брали участь представники 33 європейських країн (за винятком делегації Албанії), а також США й Канади - держав, які відіграють велику роль у світовій та європейській політиці, у тому числі - як члени НАТО.

Нарада відбулася 31 липня — 1 серпня 1975 р. у столиці Фінляндії - м. Гельсінкі. Вона увінчалася підписанням 1 серпня 1975 р. Підсумкового акта — найважливішого політичного документа, що відіграє велику роль у формуванні міжнародних відносин і в наші дні.

Цей акт мав такі розділи:

I - з питань безпеки в Європі;

II - з економічного, науково-технічного співробітництва та охорони навколишнього середовища;

III - з гуманітарних питань;

IV - з урахування й виконання положень Підсумкового акта; продовження розвитку міжнародних контактів, у тому числі організації нових зустрічей і нарад, подібних до Гельсінської.

Такі зустрічі держав-учасниць загальноєвропейської наради відбулися згодом у Белграді (1977-1978 рр.), Мадриді (1980-1983 рр.), Стокгольмі (1984-1987 рр.), Відні (1986-1989 рр.).

Гельсінська нарада була унікальним, безпрецедентним явищем у міжнародному житті, відігравши велику роль у стабілізації становища у світі, запобіганні сутички між двома системами, що призвело б до загибелі людської цивілізації.

Одним із результатів форуму в м. Гельсінкі стало створення постійної **Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ)**, яка до 1990-х рр. охопила більш як 50 держав Європи, США і Канаду. Нині вона має політичні механізми, що забезпечують можливість оперативно реагувати на порушення прав людини. НБСЄ опікується також питаннями безпеки і роззброєння, співробітництва у сфері економіки й охорони навколишнього середовища, формування образу нової, неблокової Європи.

Гельсінський Заключний акт (01.08.1975 р.) не був договірним документом, мав морально-політичний характер:

- рівність та повага до суверенітету, прав держав;
- незастосування сили або загрози силою;
- непорушність кордонів;
- територіальна цілісність держав;
- мирне врегулювання суперечностей;
- невтручання у внутрішні справи інших країн;
- повага до прав людини та основних свобод;
- рівноправність держав та право народів самостійно розпоряджатись своєю долею;
- послідовне виконання зобов'язань з міжнародного права.

3. Політика «нового мислення».

Термін «нове політичне мислення» набув поширення в період горбачовської «перебудови», витіснивши з обігу більш звичну раніше фразу «розрядка міжнародної напруженості». Зміст цього терміну був широко викладений у Делійській декларації, підписаній керівниками Індії та СРСР у 1986 р.

Політика «нового мислення» - ініціатор М.С.Горбачов, друга половина 80-х рр. XX ст.

Зміст:

- радикальне потепління радянсько-американських відносин, новий етап розрядки міжнародної напруженості;
- виведення радянських військ з Афганістану (1988 – 1989 рр.);
- припинення військової допомоги країнам «соціалістичної орієнтації» «третього світу»;
- СРСР підтримав військові акції США у відповідь на військову інтервенцію Іраку проти Кувейту;
- об'єднання Німеччини (1990 р.);
- зупинена та ліквідована діяльність РЕВ (1989 р.) та ОВД (1990 р.);
- до 1991 р. завершено виведення радянських військ з країн Центральної та Південно-Східної Європи.

Результат – фактична перемога США в «холодній війні», припинення світового розколу на капіталістичний та комуністичний світи.

Друга половина 80-х рр. – 90-ті рр. XX ст. – розрядка.

У грудні 1987 р. під час радянсько-американської зустрічі на вищому рівні **М. Горбачов** і **Р. Рейган** підписали Угоду про скорочення озброєнь середнього радіуса дії - ракет із дальністю польоту від 500 до 1500 км. При цьому СРСР мав на озброєнні близько 100 нових ракет СС-23, підвищеної точності, але радіусом дії до 400 км. Радянські військові спеціалісти резонно вказували, що ці ракети не повинні включатися до договору. Відповідні рекомендації були доведені до відома Горбачова, проте той, несподівано для членів радянської делегації, на переговорах із державним секретарем США Дж. Шульцем погодився на знищення СС-23, не отримавши при цьому абсолютно нічого взамін. Втім, незалежно від ракет СС-23, **радянська сторона знищувала значно більшу кількість ракет і пускових установок, ніж США.** Чимало натовських установок середнього радіусу дії, зокрема, крилаті ракети морського базування, британські і французькі ракети наземного базування, не підпадали під скорочення. Угода також не охоплювала значну кількість американських ракет, що запускалися з підводних човнів, вони становили 50 % ядерного потенціалу США.

У червні 1988 р. генштаб Збройних сил СРСР було зобов'язано підготувати плани одностороннього скорочення армії від кількох десятків тисяч до 1 млн осіб.

19-21 листопада 1990 р. у Парижі проходила зустріч керівників країн ОБСЄ, під час якої було урочисто підписано Декларацію про безблокову Європу (що проголошувала «кінець ери конфронтацій») і побудову «нового партнерства») і **Договір про звичайні збройні сили в Європі.**

Доля обох документів була однаковою: після самоліквідації Організації Варшавського договору, розпаду СРСР і європейського соціалістичного табору. Захід відчув себе вільним від зобов'язань, а отже, Європа не стала безблоковою, а Договір про звичайні збройні сили не ратифікували окремі країни НАТО (зокрема, Німеччина), тоді як нові члени альянсу (наприклад, Латвія, Литва і Естонія) відмовились виконувати його умови.

Забутою була і обіцянка не нападати на інших. Сполучені Штати у односторонньому порядку перестали виконувати умови договору щодо нерозміщення елементів протиракетної оборони у космосі, незважаючи навіть на те, що здійснення колишньої рейганівської програми СОІ із самого початку було і залишається нереальним - у СРСР ще у середині 1980-х рр. знайшли напрочуд дешевий і простий шлях захисту. Відтоді на навколоземній орбіті на СОІ чатують контейнери із залізними сміттям. Керований вибух цих контейнерів гарантує знищення будь-яких об'єктів, розміщених на орбіті, впродовж 40 хвилин.

Від самого початку «холодна війна» подавалася як зіткнення непримиренних ідеологій. Проте, із формальним завершенням конфронтації, наш світ не став ні безпечнішим, ні стабільнішим. Навіть, навпаки - **«гуманітарна інтервенція» військового блоку НАТО і США в останні десятиріччя дедалі частіше підмінює собою ООН і міжнародне право.** Тому військові операції у Югославії, Іраку, Афганістані та Лівії, **«кольорові» революції у пострадянських, азіатських та африканських країнах деякі дослідники називають новою формою колоніалізму.**

Отже, у майже піввіковому протистоянні СРСР і США йшлося не стільки про відмінні системи суспільного устрою, скільки про глобальний геополітичний конфлікт, ставкою у якому був навіть не вплив у світі, а доступ до ресурсів і контроль над ресурсами.

4. Рецидиви «холодної війни» на зламі XX – XXI ст.

Світові конфлікти:

- **січень – лютий 1991 р. – «Буря в пустелі»,** операція США і НАТО проти іракської агресії в Кувейті, результат – Ірак припинив війну, ліквідував запаси хімічної зброї;
- **жовтень - листопад 2001 р. – операція США та союзників «Незламна воля»** (Афганістан), розгром талібів та баз терористичної організації «Аль-Каїда», наслідки – демократизація Афганістану, посилення впливу США в Середній Азії, зближення інтересів США та Росії на Середньому Сході та в Середній Азії;
- **2003 р. – операція США та союзників «Незламна сила» проти Іраку,** звинуваченого в збереженні зброї масового знищення, результат – падіння тоталітарного режиму С.Хусейна, окупація Іраку США та союзниками, нестабільна ситуація: постійні теракти, громадянські конфлікти між шіїтами та сунітами.

Тенденції світового розвитку початку XXI ст.:

- демографічні зміни;
- продовольча проблема;
- розвиток інформаційних технологій;
- глобалізація.

Прочитати, зробити короткий конспект.